

ACADEMIA ROMÂNĂ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**„PĂLĂRIA ÎN ISTORIA MODERNĂ -
FENOMEN SOCIAL ȘI ARTISTIC (1848-1947)”**

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
DR. ADRIAN-SILVAN IONESCU

DOCTORAND:
RALUCA-MARIA ALEXANDRU (PARTENIE)

2025

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Relevanța subiectului	5
2. Delimitări	8
3. Obiective și ipoteze.....	11
4. Surse documentare	15
5. Metoda de cercetare	17
6. Structura lucrării	18

CAPITOLUL I. INFORMAȚII PRELIMINARE

I.1. Cercetări precedente	
I.1.1. Istoriografia românească a modei	21
I.1.2. Istoriografia internațională a pălăriei	36
I.2. Scurtă istorie a pălăriei, de la origini până în secolul al XIX-lea	47
I.3. Procesul de producția al pălăriilor	
I.3.1. Tehnici și materiale.....	55
I.3.2. Pălării și modiste.....	63

CAPITOLUL II. ATELIERE, MAGAZINE ȘI

FABRICI ROMÂNEȘTI DE PĂLĂRII.....	67
-----------------------------------	----

CAPITOLUL III. PĂLĂRII FEMININE. EVOLUȚIA STILURILOR (1848-1947)

III.1. 1848-1868 – Crinoline și bonete	85
III.2. 1868-1890 – Rochii cu turnură și pălării înalte	101
III.3. 1890-1912 – Epoca extravagantei.....	113
III.4. 1912-1919 – Epoca inovațiilor: revoluția vestimentară.....	135
III.5. Anii nebuni.....	145

III.6. Moda în vremuri tulburi, anii '30-'40	162
--	-----

CAPITOLUL IV. PĂLĂRII BĂRBĂTEȘTI (1848-1947)

IV.1. Garderobă și modă masculine, 1848-1916	181
IV.2. Moda bărbătească în perioada 1916-1947	191
IV.3. Pălăriile bărbătești	194
IV.3.1. Țilindrul	195
IV.3.2. Clacul	201
IV.3.3. Melonul	202
IV.3.4. Canotiera	203
IV.3.5. Homburg	205
IV.3.6. Panama	206
IV.3.7. Pălării din fetru moale.....	207
IV.3.8. Șepci și accesorii sport.....	210

CAPITOLUL V. MODA, EMBLEMĂ A STATUTULUI SOCIAL

V.1. De la legi somptuare la codul eleganței	214
V.2. Reprezentare și prestigiu în vestimentație	221

CAPITOLUL VI. MODA, MANIFESTARE ARTISTICĂ

VI.1. Moda și artele plastice	228
VI.2. Moda în cadrul curentelor artistice	
VI.2.1. Curentul istorist.....	231
VI.2.2. Orientalism, exotism, etnicitate	237
VI.2.3. Moda <i>Art Nouveau</i>	244
VI.2.4. Moda și curentele de avangardă de la 1910-1930.....	249
VI.2.5. Moda suprarealistă, anii '30.....	262

CAPITOLUL VII. MODA ÎN CONTEXTUL RĂZBOAIELOR.....	267
VII.1. Secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	268
VII.2. Modă și feminitate în Primul Război Mondial	272
VII.3. Al Doilea Război Mondial și revolta pălărilor	281
 CAPITOLUL VIII. SEMNIFICAȚIILE POLITICE ALE MODEI	
VIII.1. Modă europeană și emancipare politică în societatea românească (1800-1850)	291
VIII.2. Modele revoluțiilor	296
VIII.3. Oameni politici și vocabularul modei	301
VIII.4. Bereta, pălăria clasei muncitoare. Valențe revoluționare, militare, sociale (sec. XIX-XX)	303
VIII.5. Feminitate și vestimentație în cadrul ideologiilor de dreapta (anii '30-'40).....	308
 CONCLUZII	318
 ANEXE	335
 BIBLIOGRAFIE	344

CUVINTE CHEIE: istoria modei, istoria pălăriei, modă, modiste, pălărieri, norme vestimentare, moda secolului al XIX-lea, moda interbelică, moda La Belle Epoque, moda în război, modă și ideologie.

Lucrarea *Pălăria în istoria modernă – fenomen social și artistic (1848-1947)* analizează pălăria de tip occidental, atât cea bărbăterască cât și cea feminină, din mediul urban românesc între 1848 și 1947, excluzând acoperămintele de inspirație orientală, cele tradiționale/rurale sau uniforme. Este explorată purtarea pălăriilor dintr-o perspectivă internațională și națională, evidențiind influența decisivă a modei occidentale asupra stilului urban românesc din perioada 1848–1947, în care creația autohtonă a fost limitată, iar importurile și modelele străine au dominat constant. Astfel, succesiunea stilurilor vestimentare a fost modelată de interacțiunea complexă dintre influențele internaționale și particularitățile socio-economice locale, dintre aspirațiile individuale spre eleganță și prestanță socială și forțele modernizatoare. Delimitarea cronologică corespunde epocii de maximă efervescență în ceea ce privește purtarea pălăriilor europene în cultura românească modernă urbană. Studiul pălăriilor este integrat analizei întregii ținute, evidențiind importanța lor în discursul vestimentar estetic și social, în strânsă legătură cu evoluția modei și contextul socio-cultural al epocii. Lucrarea analizează evoluția stilistică a pălăriilor și a normelor de purtare ca rezultat al influențelor politice, sociale, tehnologice și artistice, constatând rolul accesoriilor de cap ca barometru al schimbărilor istorice și culturale din societate.

Obiectivele cercetării au fost realizarea unei arhive de accesorii pentru cap de epocă și de imagini; a unei cronologii stilistice cu descrieri amănunțite și o comparație permanentă între fenomenul internațional și cel național; constituirea unui instrument de datare a pălăriilor/modei din perioada 1840–1950; realizarea unui inventar de magazine, mărci, ateliere, fabrici care au funcționat în spațiul românesc; a unui vocabular al modei, desemnând termenii – vechi și contemporani - pentru diversele obiecte/modele; relevarea semnificațiilor complexe (istorice, sociale) ale pălăriilor și ale codurilor de etichetă vestimentară; relevarea mecanismelor – sociale, artistice, politice - de schimbare a stilurilor în moda pălăriilor.

Semnificația funcțională nu este primordială pentru multe dintre obiectele vestimentare, inclusiv pentru pălării, semnificațiile sociale dovedindu-se mai importante. Element-cheie al ținutei, cu puternice valențe simbolice și sociale, pălăria exprima statutul, identitatea și valorile, semnaliza apartenența la o comunitate sau vârsta, comunica prin intermediul codurilor vestimentare ce funcționau ca un limbaj non-verbal complex. Din punct de vedere artistic, pălăria reprezenta o esență stilistică a modei epocii. Moda, ca sistem semiotic complex, oferă infinite posibilități de expresie și de evocare, sprijinindu-se pe o memorie culturală vestimentară vastă, fiecare element trimitând la momente istorice, norme morale, simboluri sociale. Cercetarea evidențiază rolul profund al modei ca mijloc de exprimare a identității și aspirațiilor individuale, cu

un impact activ asupra comportamentului, percepției de sine și evoluției societății, fiind un factor activ al schimbării culturale, tehnologice și istorice în strânsă legătură cu procesul de democratizare și afirmarea personală. O istorie a accesoriilor pentru cap oferă o perspectivă revelatoare asupra societății și se constituie într-un instrument relevant de cercetare istorică. Teza caută să demonstreze că pălăriile și obiectele vestimentare de epocă reprezintă surse documentare fertile pentru o mai bună înțelegere a istoriei sociale, culturale și politice.

O componentă fundamentală a documentării realizate în cadrul acestei cercetări, reprezentând totodată una dintre contribuțiile originale ale lucrării, este constituirea unei arhive ample de obiecte pentru acoperirea capului, dateate între anii 1840 și 1950, ce cuprinde aproximativ 470 de pălării, majoritatea din perioada post-1900. O parte semnificativă a inventarului este constituită din piese provenite din colecții particulare. Astfel, sursele documentare utilizate au fost colecțiile de veșminte istorice – muzeale (Muzeul Municipiului București, Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului, Muzeul Național al Banatului, Muzeul de Istorie „Paul Păltănea” Galați, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești) sau particulare (colecția Adina Nanu, Doina Levintza, colecția autoarei ș.a.) – dar și imagini ale pălăriilor (fotografii originale; ilustrații din jurnale de modă; lucrări de artă). Documente inedite (bonuri/facturi de magazine, plicuri și anunțuri publicitare, etichete ale pălăriilor și ale cutiilor de pălării) și documente editate (reclame din presă, anuarele de comerț și industrie, literatura memorialistică) au servit la întocmirea inventarului magazinelor și atelierelor românești specializate în pălării. Documentarea tezei se bazează și pe numeroase surse secundare (articole de modă din presa epocii; însemnări memorialistice; ghiduri de bune maniere și de vestimentație; literatură de specialitate). Din punct de vedere metodologic, cercetarea izează de analiza formal-stilistică și metoda comparativă ca principale instrumente de investigare, dar și de metoda analitică, metoda sintetică, expunerea cronologică și descriptivă.

Primul capitol stabilește o bază de informații necesare pentru înțelegerea subiectului, începând cu literatura de specialitate. Am făcut referire la istoriografia românească a modei, și la istoriografia internațională specializată pe subiectul accesoriilor pentru cap. Istoriografia modei în România se conturează ca un câmp de cercetare relativ recent și încă insuficient consolidat.

În subcapitolul următor am realizat o scurtă și necesară istorie a pălăriei – de la origini până în veacul al XIX-lea. Prin acest survol pe firul cronologic, am punctat acele exemple care prezintă relevanță pentru moda de mai târziu, și care au construit semnificațiile unor piese vestimentare de care m-am ocupat pe larg în următoarele capitole. Accesoriile pentru cap sunt obiecte vestimentare adoptate încă din zorii umanității, printre primele obiecte de podoabă și protecție create de om. Vechimea extraordinară, poziția proeminentă – pe cap – a făcut din acest element vestimentar un puternic comunicator simbolic. Cele mai vechi mărturii ale unor accesorii pentru cap au o vechime

de cca. 25.000 de ani, și este vorba despre figurinele feminine Kostenki, Willendorf ș.a., și de rămășițele femeii din Caviglione. Antichitatea (egipteană, greco-romană) a oferit numeroase modele iconografice, unele dintre ele păstrate în formă asemănătoare până astăzi. Începând din Evul Mediu, pălăriile devin extrem de diverse și ingenioase ca forme, având o importanță deosebită în cadrul ținutei, în cadrul codurilor vestimentare. Fiecare epocă a adăugat forme „clasice” de pălării, care continuă să fie purtate și în contemporaneitate, mai mult sau mai puțin schimbate. Este lesne de observat o constanță a formelor de bază a pălăriilor, forme simple care și-au îndeplinit funcția cu succes de-a lungul istoriei umanității. A treia parte a primului capitol oferă informații mai tehnice – „Cum?” și „Din ce?” se realizau pălăriile, și cine erau oamenii care le făceau, care au fost etapele istorice marcante în dezvoltarea acestor tehnici și meserii. Am considerat necesar un subcapitol dedicat tehnicilor de realizare a pălăriilor, așa cum au evoluat ele în timp, întrucât istoria tehnicii realizării este și ea parte a istoriei acestui obiect. Pălăriile de fetru (de castor, iepure, oaie) presupuneau un proces tehnologic complex, cu etape distincte realizate de meseriași diferiți. O îndelungă perioadă de timp s-a folosit mercur pentru tratarea materiei prime, fapt ce a dus la probleme de sănătate atroce în cadrul breslei pălărierilor. Studiul tehnicilor de producție a evidențiat contribuția meseriilor tradiționale la dezvoltarea și conservarea patrimoniului vestimentar. Confecționarea pălăriilor pentru bărbați și pentru femei a implicat, de-a lungul timpului, existența unor specializări distincte, reflectate atât în denumirea meseriilor, cât și în atribuțiile specifice ale acestora. Astfel, realizatorii pălăriilor bărbățești erau cunoscuți sub numele de pălărieri, în timp ce creatorii accesoriilor feminine pentru cap purtau denumirea de modiste. Aceste ocupații au evoluat în mod diferențiat din punct de vedere istoric, atât în ceea ce privește momentul apariției și consolidării lor, cât și în raport cu reglementările juridice care le guvernau și cu percepțiile sociale asociate fiecăreia.

În capitolul al doilea am realizat, o arhivă a producătorilor (fabrici, ateliere de pălărieri și modiste, mărci de pălării românești), și a distribuitorilor (magazine, ateliere), pentru spațiul românesc. Lista este o centralizare a numelor și eventual a adreselor culese din reclamele de presă dar și de pe etichetele tuturor pălăriilor analizate. Câteva exemple au fost culese și din literatura memorialistică. Este o arhivă utilă pentru istoria comerțului bucureștean și românesc, pentru istoria modei românești, și un punct de plecare pentru cercetări viitoare care să aprofundeze subiectul. În spațiul românesc, pălăria de tip occidental a pătruns odată cu intențiile de emancipare politică a românilor, intenții materializate și prin procesul de aculturație, în cadrul căruia a fost adoptată vestimentația europeană. Primii comercianți și producători erau străini strămutați în principatele române. De altfel, importurile au avut mereu o pondere importantă în comerțul cu pălării, întrucât pentru categoria produselor de calitate superioară au fost preferate mărci consacrate, din Europa. Prăvălii, magazine, ateliere de pălărieri și modiste, saloane de mode și *nouveautés*, marșanzi și marșande de mode, bazaruri și magazine universale... toate ofereau românilor accesoriile pentru

cap dorite, în conformitate cu stilul care era în vogă la acel moment. Numărul lor a fost într-o continuă creștere, pornind de la câteva nume în epoca Biedermeier, și ajungând la mii de firme în perioada interbelică, parte a unui comerț viu și relevant pentru economie. Nume românești importante în acest domeniu au fost: *Jobin, Lupan, Paul Martin, Blanche, Simionescu, Drăgănescu, Phillip's, Rubens, Au Bon Marché, Galeries Lafayette, Magasin du Louvre, La Vulturul de mare cu peștele în ghiare, Spitzer, Sigmund Prager, Heinrich Prager, Aura, Fanchette, Monique, Bertheil, Olymp&Annie, Tischler, Fabrica Periam/Paltin* ș.a.

În capitolul al treilea am realizat o cronologie a stilurilor de pălării feminine, un instrument util în datarea obiectelor costumare și a imaginilor. Acest capitol alcătuiește și un vocabular de specialitate, în care fiecare model este denumit corect (cu termenul modern dar și cel de epocă, atunci când diferă), în care sunt descrise materialele și podoabele și în care sunt citate fragmente din presă relevante pentru descrierea unui tip de pălărie dar și pentru înțelegerea perspectivei pe care o aveau oamenii contemporani față de acele obiecte. Stilurile vestimentare au fost analizate în contextul social, economic, istoric pentru a înțelege mecanismele care au determinat evoluția modei. Pentru fiecare etapă istorică am realizat cadrul vestimentar complet – ținuta întreagă, contextul internațional al modei și exemplificările locale. Astfel, am realizat corelarea fenomenului din țara noastră în cadrul modei „mari” internaționale, demonstrând actualitatea și sincronicitatea modei românești. Curente internaționale din modă au fost ilustrate de exemple românești, pentru a realiza o privire amplă, de ansamblu, asupra modei. Trecerea detaliată prin toate stilurile de pălării care s-au purtat în perioada aleasă demonstrează varietatea, creativitatea modei și preocuparea constantă a oamenilor pentru imaginea lor, importanța socială și personală dată pălăriei și vestimentației. Structura pe subcapitole oglindește relevanța perspectivei asupra evoluției modei: în cazul modei feminine, accentul este pus pe diversitatea stilurilor și ritmul schimbării modei care asigurau individualizarea ținutei (1848-1868. *Crinoline și bonete*; 1890-1912. *Epoca extravagantei; Anii nebuni*; etc.). La jumătatea secolului al XIX-lea, caracteristică pentru moda feminină era purtarea bonetei, nu a pălăriei. Boneta era alegerea potrivită pentru femeile căsătorite, alegerea elegantă, formală. Pălăriile erau accesorii informale. Purtarea crinolinei a fost strâns legată de purtarea bonetelor, care la 1840-1850 păstrau încă un bor destul de mare, ce limita vizibilitatea purtătoarei. Această vestimentație realiza o imagine feminină centrată pe valoarea virtuții, a pudicității. Cu toate că în colecțiile românești obiecte în sine nu prea s-au păstrat din acea perioadă, numeroase surse documentare probează modernitatea boierimii românești – de la tablouri votive în biserici la fotografii, de la portrete de șevalet la gravuri de modă. Numeroase descrieri ale pălăriilor apar în cronicile de modă ale Constanței Dunca, în publicația *Amicul familiei*, primul periodic cu temă feminină. Aceste cronici ne oferă șansa cunoașterii vocabularului modei și a mentalităților vestimentare.

Un rol în promovarea purtării pălăriei, în defavoarea bonetelor, l-a avut împărăteasa Eugenie a Franței, care practica echitația și purta pălării. Importantă a fost și o mutație a gustului modei, o modernizare a idealului de frumusețe feminină – de la imaginea pasivă romantică la o reprezentare mai dinamică, mai modernă, în care crinolina și boneta au devenit vetuste, și au fost înlocuite de veșminte mai dramatice, ce dădeau un aspect mai activ, mai asertiv, mai senzual – pălăria și turnura. Portretele românești ne dezvăluie o modă aflată în acord perfect cu moda occidentală, dar care avea o notă de sobrietate în modele și cromatică. Societatea românească era mai conservatoare și se ferea de vestimentații prea extravagante.

Perioada Belle Époque a marcat o epocă de glorie a pălăriilor, ce au atins dimensiuni impresionante și o bogăție decorativă de excepție, incluzând flori, pene și chiar păsări împăiate. Aceste pălării reflectau principii vestimentare axate pe opulență, prestigiu și maturitate, dar și pe un efect teatral al modei. Muzeele și colecțiile românești, alături de un vast fond fotografic de epocă, atestă faptul că, deși pălăriile mari erau purtate în special de elite, existau și variante accesibile pentru femeile din clase sociale modeste, diferența majoră fiind dată de calitatea materialelor și prețiozitatea decorului. Așadar, este important de subliniat faptul că moda înregistrase un relativ grad de democratizare. În jurul anului 1910, pălăriile cu boruri ample au început să cedeze locul unor modele mai mici, practice și sculpturale, adaptate unui stil de viață feminin mai activ și mobil, indicând o modernizare a concepției vestimentare.

Transformările sociale și culturale majore de după Primul Război Mondial s-au reflectat în stilurile avangardiste ale anilor 1920. De-corsetarea nu a fost doar o manifestare vestimentară, ci și una socială și mentală. Pălăria cloș a devenit emblema esteticii minimaliste a vremii și a idealului femeii moderne, care prețuia spiritul inovator în detrimentul frumuseții clasice. Totuși, moda românească a rămas modestă în comparație cu luxul Art Deco al Franței sau al Statelor Unite ale Americii, reflectând condițiile economice precare de după război și gradul de urbanizare limitat, specific României. În perioada Marii Crize Economice și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, sobrietatea vestimentară a fost animată de pălării diverse ca formă și mărime, pline de inventivitate și fantezie. Într-o lume dominată de conservatorism și gravitate, pălăriile au devenit adevărate bastioane ale creativității și ale unui spirit chiar rebel. Cele mai numeroase piese păstrate în colecțiile studiate provin din aceste ultime două decenii, relevând calitatea ridicată a produselor românești și talentul modistelor, deși, în continuare, lipsesc exemplele excepționale, de lux.

Organizarea conținutului în cadrul capitolului al patrulea scoate în evidență specificul modei masculine – mai stabilă, cu forme consacrate, tipizate, grăitoare pentru categoriile sociale pe care le evocă, supuse unui cod vestimentar mai sever. Garderoba bărbătească era formată din câteva forme de bază (redingota, fracul etc.), asortate și purtate după reguli precise, care confereau respectabilitate purtătorului. Predictibilitatea și conformismul erau reguli importante în moda bărbătească, iar încălcarea regulilor sau prea multă originalitate puteau trece drept lipsă de seriozitate sau chiar spirit ridicol. Chiar dacă a evoluat mai lent, în secolul de care m-am ocupat și moda masculină a înregistrat stiluri și forme noi, tendința fiind spre comoditate și informalitate: ceea ce era considerat haină informală, pentru sport sau muncă, în decurs de câteva decenii de schimbări sociale, devenea haină elegantă, formală. În ultimul subcapitol am analizat din punct de vedere istoric pălăriile masculine, am definit și descris tipurile „clasice” de pălării bărbățești și evoluția lor în timp (țilindru, clac, melon ș. a.). Numeroase pălării bărbățești se păstrează în colecțiile românești, majoritatea covârșitoare datând din perioada interbelică. Chiar dacă modelele de pălării sunt mult mai puține și mai longevive decât în moda feminină, detalii precum înălțimea calotei sunt relevante pentru date. Așadar, mici schimbări și variațiuni au existat în moda pălăriilor bărbățești. Tipologiile de pălării clasice bărbățești au fost durabile, devenind general cunoscute, simbolice pentru epoci sau personaje istorice/ficționale. Puterea lor de evocare este foarte mare, tocmai datorită fidelității cu care au fost purtate.

Capitolul cu numărul cinci, *Moda, emblemă a statutului social*, sondează diversele semnificații sociale ale pălăriilor, și ale modei generale. Am studiat una dintre dimensiunile esențiale ale accesoriilor pentru acoperirea capului. Am subliniat relevanța socială a pălăriei în perioada dată, demonstrând semnificația profundă a modei de comunicator social. Normările legale (legile somptuare) ale vestimentației, în secolele trecute exprimau rangul aristocratic, făceau parte din arsenalul însemnelor puterii, protejate cu gelozie de elită. Elementele vizuale și codurile care normau semnificațiile au fost într-o permanentă evoluție, în acord cu mersul societății și cu dorința de noutate și de accesare la un aspect superior. Spectacolul puterii era legat indisolubil de potențialul de evocare al veșmintelor, care asigurau scenografia necesară. Pălăriile au avut mereu un rol proeminent în cadrul acestor norme. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, schimbările profunde în structura socială - înspre democratizare - au dus la eliminarea legilor somptuare, dar nu și a regulilor nescrise ale modei. Dar chiar și în cadrul unei mode ușor mai egalitare, însemnele prestigiului nu au dispărut. Odată cu îmburghezirea societății, chiar dacă legile somptuare au dispărut, semnalizarea rolului social și al averii s-a produs în continuare, dar mai subtil, și prin intermediul legilor nescrise ale eleganței – adică ale exigenței vestimentare. Epoca modernă a făcut loc unor reguli mai subtile, rafinamentul vestimentar devenind markerul poziției sociale. De la limbajul „zgomotos” al opulenței, moda trecuse la luxul tăcut. Elitismul era exprimat prin adoptarea benevolă a unui limbaj vestimentar complicat, a unor reguli care au făcut obiectul

numeroaselor îndreptare de conduită vestimentară. Știința îmbrăcării cu stil și rafinament a devenit elementul de departajare a cunoscătorilor. Am adus câteva exemple de legi somptuare (de la finalul Evului Mediu până în secolul al XIX-lea), și recomandările codului vestimentar din perioada studiată.

În următorul subcapitol am exemplificat concret elementele costumare de prestigiu (inclusiv pălării), care marcau poziția socio-financiară. Prin acest capitol am adus în lumină unul din rolurile primordiale al modei și pălăriei. În continuare, în ciuda unui discurs al subtilității, mărimea conta – înălțimea ȕilindrului, diametrul crinolinei, mărimea și bogăția pălăriilor feminine. În perioada La Belle Epoque, penele pentru împodobirea pălăriilor au fost unul dintre cele mai importante elemente de reprezentare, creând contextul unui comerț global cu păsări exotice vâdate, fapt care a avut consecințe dezastruoase pentru fauna unor regiuni.

Capitolul *Moda, manifestare artistică*, integrează fenomenul cultural vestimentar în curentele artistice. Relația dintre artele plastice și modă poate fi abordată din mai multe perspective, ce potențază posibilitățile de interpretare. În perioada studiată, moda a avut o relație apropiată de artele plastice, existând schimburi în ambele sensuri. Creatorii de modă s-au inspirat din artele plastice, iar artiștii plastici au fost sensibili față de expresivitatea modei, acordând o atenție deosebită hainelor în portrete, sau aventurându-se să creeze ei înșiși haine - propuneri originale care au fost mereu în avangardă. Moda a stabilit o viziune asupra corpului uman (un ideal de frumusețe) pe care artiștii l-au urmat chiar și când redau nuduri. Între cele două domenii existau numeroase similitudini, în concept, diseminare, consum etc. Cu toate acestea, prejudecățile vremii considerau moda ca fiind un domeniu neserios, frivol, trecător, în vreme ce arta plastică era considerată importantă, serioasă. Practic ambele domenii au avut ca valoare centrală noutatea și originalitatea implementată prin curente stilistice, însă demersurile inovatoare ale modei au fost desconsiderate. Abia spre finalul secolului al XX-lea moda a fost considerată și tratată ca o subspecie a artelor vizuale, creatoare de valori perene, și nu doar un domeniu comercial.

Moda (inclusiv cea a pălăriilor), s-a supus marilor curente artistice, principiilor estetice dominante în fiecare epocă. Resursele nelimitate de expresivitate ale vestimentației și pălăriilor sunt vizibile în ușurința de a integra elemente din arta plastică în vocabularul structural, conceptual sau ornamental. Astfel, moda a făcut parte din curentele neoclasice, neogotice, romantice/Biedermeier, orientalist, *Art Nouveau*, Art Deco, diverse avangarde, suprarealism ș.a. Toate aceste curente sunt vizibile și în moda românească. Un aspect important este faptul că moda a fost un mediu activ de popularizare a acestor curente. Dacă pentru marele public rebeliunile și experimentele plastice erau de neînțeles, unele forme noi fiind respinse cu violență, integrarea unor elemente în modă (mult mai accesibilă ca limbaj) a creat premisele unei reale modernizări a mentalităților estetice. Acest fapt este evident într-o țară precum România, cu gusturi conservatoare și cu o cunoaștere și

deschidere culturală limitată. În anii '20 spre exemplu, moda a adoptat modernismul, împrietenind publicul cu simplitatea estetică, cu decorurile geometrice abstracte, pentru ca în decada următoare, modernismul să fie larg acceptat în arhitectură, design interior și design de obiect. Practic ambele domenii au fost factori modernizatori în societate, dar moda s-a dovedit a fi mai accesibilă.

În capitolul al VII-lea, dedicat modei în contextul războaielor, am adus în atenție perioade mai modeste din punct de vedere estetic, dar semnificative pentru potențialul înnoitor al momentelor de criză. Am arătat felul în care economia de război și acțiunile militare au afectat sistemul modei, dar și faptul că în aceste contexte dramatice, vestimentația s-a modernizat, nu doar din punct de vedere al tehnicilor și materialelor, ci și din punct de vedere al normelor sociale, al mentalităților. Am subliniat rolul optimist, pozitiv al modei, al aspirației estetice în perioadele cele mai dificile, din punct de vedere moral și economic. Adaptarea modei la condițiile de război demonstrează capacitatea creativă extraordinară a oamenilor, care au găsit inspirație în hainele militare, în situațiile de penurie, demonstrează capacitatea de adaptare și reinventare, exemplifică fidelitatea prin care moda oglindește evenimentele istorice, chiar unele care îi sunt potrivnice esenței ei. Principiile vestimentare la care au aderat oamenii în perioadele acestea dificile au fost sobrietatea, confortul, ingeniozitatea, adaptarea unor elemente masculine/militare, și a unor simboluri naționale. Moda românească a înregistrat cu mare finețe tendințele din perioadele de război. Dacă pentru secolul al XIX-lea specifică este adaptarea unor haine marțiale în moda feminină, preluarea cu entuziasm a numelor unor personalități militare în cadrul vocabularului modei, în timpul Războaielor Balcanice și în Primul Război Mondial observăm popularitatea unor pălării de inspirație istorică militară (bicorn, tricorn), popularitatea panașului drept etc. Fotografiiile românești și pălăriile păstrate demonstrează cu prisosință acest fapt. Pentru moda feminină, Marele Război a prilejuit schimbări majore, renunțarea la principii vechi de sute de ani. Corsetul și obligativitatea fustei lungi au fost eliminat din modă. În timpul războiului, oamenii au putut constata că se poate trăi mai activ, mai economic și mai comod fără fustele până în pământ, fără lenjerie intimă voluminoasă și constrângătoare. Și au putut constata de asemenea că femeile erau perfect capabile să realizeze o gamă largă de activități și că virtutea nu le era afectată de adoptarea unor haine mai simple și mai revelatoare. Decența a fost redefinită. Al Doilea Război Mondial a constituit de asemenea contextul unor fenomene interesante în modă, consfințindu-se principiile economice de producție (impuse de restricțiile de război, la acel moment). Au existat și fenomene de rebeliune vestimentară, împotriva restricțiilor sau a politicilor sub ocupație: este vorba de costumul *zazou/zoom* din cluburile de jazz, numit la noi „moda malagambistă”. Un alt exemplu este legat de Parisul ocupat, unde a existat un fenomen de rezistență a spiritului francez prin eleganță. Domeniul *haute couture* a trecut prin momente de potențială distrugere totală, iar negocierile lui Lucien Lelong cu germanii au salvat această industrie franceză. În moda feminină, am scris despre situația transformării unui element vestimentar impus de sărăcie într-un element de stil. E vorba de

turbanul adoptat în contextul condițiilor de trai foarte grele, dar care cu imaginația și priceperea prizienelor – modiste și clientele deopotrivă - a devenit un element vestimentar spectaculos, seducător și sfidător în același timp, sursă de demnitate națională și optimism. Faptul că moda s-a putut dezvolta în perioade de război, că nu a fost blocată și deturnată de măsuri ideologice sau limitative ilustrează caracterul autonom al modei și dorința perpetuă a oamenilor de a-și manifesta spontan și neîngrădit individualitatea.

Ultimul capitol, *Semnificații politice ale modei*, realizează o legătură între viața politică și evoluția modei, arătând că schimbările politice au dus la schimbări în modă. O privire macro asupra ultimelor secole ne relevă faptul că în perioadele revoluționare moda era inovativă, că progresismul politic și social își găsea expresii vestimentare potrivite. Iar în perioadele de contrarevoluție se manifestau mode mai conservatoare. Veșmintele, și pălăriile în mod special, au fost purtătoare de semnificații politice, nu doar prin prisma semnificării unei funcții în sistemul politic, ci și pentru masa largă de oameni, când pălăriile au fost embleme vizuale ale unor doctrine și curente de gândire politică, măcar pentru manifestarea unei aspirații. Prima parte explorează sensul politic aspirațional al primenirii vestimentare din perioada 1800-1850, din principatele române. Schimbarea hainelor a fost o declarație politică, un gest de emancipare față de Imperiul Otoman. Hainele nu au fost doar semnalizatorul pasiv al schimbărilor din societate, ci chiar factor activ al schimbării. Inclusiv gestul femeilor de a adopta o modă vest-europeană, femeile neavând responsabilități politice, era simptomatic pentru un climat de preocupare tot mai mare față de vest, de aderare graduală la valorile europene. Dar sigur că gestul de manifest politic a fost momentul în care bărbații români au abandonat straiul turcesc. Acest fapt s-a produs în etape, cu ezitări și oscilări, tocmai datorită delicateții situației, încurajat fiind în perioadele de ocupație rusești și descurajat fiind în perioadele de putere a Înaltei Porți. Oscilațiile politice se materializau vizual în vestimentația adoptată de boierii cu funcții, și reverbera și la nivelul boierimii mai mici, dornică să țină pasul în manifestările de reprezentare. Adoptarea pălăriilor burgheze în spațiul românesc a implementat și eticheta vestimentară și de conduită, iar salutul prin ridicarea pălăriei a înlocuit formulele de salut existente în cultura de tip oriental. Folosită la salut, pălăria devenea un obiect cu mare însemnătate simbolică. Adoptarea în Țările Române a vestimentației și conduitei occidentale a făcut parte din procesul de emancipare politică, așadar implicațiile politice ale veșmintelor sunt foarte evidente în acest caz. Pantaloul și jobenul au fost deci emblemele unei opțiuni politice. Cu toate că costumele bărbătești occidentale au o puternică componentă democratică, socială (este haina burgheză prin excelență), în spațiul românesc a primat caracterul politic modernizator, în ton cu caracterul liberalismului românesc din secolul al XIX-lea. În sub-capitolul legat de moda din timpul revoluțiilor, am demonstrat marea încărcătură simbolică pe care o poate avea un accesoriu vestimentar precum o pălărie, valoarea cu care este investită ea, capacitatea de mobilizare în jurul unui simbol – un obiect cotidian. Am arătat faptul că pălăria a fost un mediu de comunicare, în

istorie, a ideilor și conceptelor, a valorilor, a aspirațiilor. În Revoluția Franceză, simbolul republicanismului a fost boneta frigiană. Instabilitatea și caracterul violent al acțiunilor revoluționare s-au oglindit în mode radicale. Și purtarea ȕilindrului este legată tot de momentul 1789. Iar în moda feminină, stilul neoclasic/empire a fost un curent ce oglindea ideile politice din perioada revoluției și a lui Napoleon Bonaparte. În 1848, vestimentația revoluționarilor români era parte a discursului politic, a acțiunilor militante. Costumul burghez (cu tot cu pălăriile sale) era rezultatul revendicărilor social-politice, expresie vestimentară a liberalismului, regimurilor constituționale, a capitalismului, în opoziție cu ținuta somptuară a puterii dinastice. Dar simbolul revoluționar prin excelență a fost la 1848 pălăria supranumită Kossuth - pălăria din fetru moale, împodobită cu pene, pe care pașoptiștii români au adoptat-o și ei, la fel ca toți revoluționarii europeni, fiind la acel moment un simbol universal al ideilor democratice. Aceste pălării dădeau emoții autorităților prin simpla lor apariție, într-un grup de bărbați.

Lexicul modei a înregistrat marile personalități politice, arătând influența lor în societate, dar și rolul modei de a reflecta toate aspectele istorice. Până la Primul Război Mondial, capetele încoronate și liderii politici au fost cei mai importanți promotori ai modei.

Un alt sub-capitol este dedicat bascului, arătând că istoria unui obiect mărunț, cum este o beretă, este istoria unei întregi categorii sociale și a acțiunilor de rezistență, de opoziție, de ascensiune. Și ea este legată de revoluții și revolte sociale, și a devenit în secolul XIX și XX apanajul clasei muncitoare, primind o puternică componentă de ideologie de stânga.

În ultima parte am arătat viziunea asupra rolului de gen în cadrul politicilor din statele cu regimuri totalitare de dreapta, programul ideologic legat de idealul de feminitatea, dar și măsuri concrete legate de industria vestimentară. Profund conservatoare, acestea au anulat progresele sociale înregistrate în decada precedentă. Moda feminină a revenit la forme tradiționale. În Germania ideologia a avut un program clar vizavi de rolul femeii în societatea nazistă, exacerbandu-se imaginea mamei, deși realitatea socială contrazicea discursurile ideologice, întrucât tipologia feminină cea mai vizibilă în societate era cocheta, seducătoarea (pe marele ecran și în presa de modă), nu casnica dedicată creșterii copiilor arieni. În Italia, regimul autarhic a creat premisele nașterii industriei textile italiene moderne. În România, chiar și oamenii cu vederi politice mai liberale aveau opinii conservatoare legate de feminism, emancipare, modernizare a rolului femeii (de altfel, societatea românească era conservatoare, per ansamblu, fapt care se observă și din atitudinea legată de modă). Cel mai adesea, această problematică nu a existat în dezbaterile publice, și nici măcar în programele mișcării extremiste de dreapta. În timpul Statului Național-Legionar însă, în ziarul oficial al mișcării, a existat o rubrică permanentă destinată femeilor, în care discursul reprezentării feminine era emfatic, anacronic, manipulator, didactic, moralizator, ipocrit, tezig. Dominau îndemnurile înfocate, sfaturi practice și criticile moralizatoare,

adică o atitudine condescentă, paternalistă - jignitoare în esența ei. Moda, ca proces creativ intim, a respins tentativele de instrumentalizare ideologică, motiv pentru care directivele vestimentare din regimurile autoritare au avut un impact redus. Libertatea de exprimare a fost esențială în modă. Vestimentația a reflectat opțiuni politice și valori personale, aspect valabil și în prezent. Accesorii, în special pălăriile, au căpătat semnificații politice, devenind simboluri cu forță mobilizatoare. Astfel, moda nu este doar aparență sau comunicare pasivă, ci un actor activ în societate.

Moda pălăriilor românești a fost un fenomen corelat cu modernizarea societății și perfect sincronizat cu tendințele internaționale, diferențele manifestându-se doar între clasele sociale, nu față de centrul modei europene. Vestimentația românească, era aliniată tendințelor occidentale, dar s-a distins și prin câteva elemente specifice, cum ar fi integrarea accesorii orientale și a elementelor etnice, păstrarea unui gust mai pronunțat pentru opulență și împodobire față de societatea vestică, integrarea portului tradițional în vestimentația urbană și formală feminină. Observăm de asemenea un spirit conservator pronunțat și o tendință spre conformism, determinată de teama compromiterii reputației, astfel că, deși noutățile vestimentare erau urmărite și adoptate, ele erau filtrate printr-un spirit de prudență care respingea extravaganța, iar discursul moralizator rămânea central în validarea eleganței, inclusiv în perioade mai libere precum anii '20. Din cauza contextului istoric, a conformismului și a imaturității domeniului, moda românească nu a reușit să dezvolte o identitate puternică și creatori consacrați, fiind dominată de admirația pentru moda străină, în special cea pariziană, iar lipsa unei infrastructuri de susținere, alături de nivelul cultural modest, au împiedicat afirmarea unor nume marcante sau a unui sistem național de referință în modă. Atitudinea conservatoare a românilor față de modă se leagă de prejudecăți adânc înrădăcinate, de natură sexistă și patriarhală, care au împiedicat recunoașterea publică a importanței modei și a valorii creatorilor vestimentari în calitate de artiști, domeniul fiind adesea tratat cu superioritate sau dispreț, prin termeni peiorativi precum „cârpe” sau „boarfe”, în contrast cu respectul manifestat de alte culturi precum cea franceză sau italiană.

Absența unui învățământ superior dedicat modei este un alt factor care a contribuit la lipsa unor creatori autentici; școlile de meserii au produs buni profesioniști, dar nu artiști, în condițiile în care și în cadrul instituțiilor de artă – precum Academia de Belle Arte – creația textilă era subordonată stilului național și nu era orientată spre vestimentație, iar prejudecățile față de modă au persistat într-o oarecare măsură până în perioada actuală, inclusiv în învățământul artistic.

Discrepanțele sociale și economice din România veacului studiat s-au reflectat în modă, care a rămas dominată de o elită restrânsă, în timp ce absența unei clase mijlocii solide și ponderea majoritară a categoriilor defavorizate au împiedicat dezvoltarea unui sistem vestimentar extins, într-un context de economie subdezvoltată ce nu putea susține o industrie a modei cu anvergură

artistică și instituțională. Ulterior, instaurarea regimului comunist a desființat segmentul social care susținea cultura eleganței vestimentare, prin eliminarea elitei și descurajarea valorilor esențiale pentru modă, iar această ruptură a dus la dispersarea și degradarea patrimoniului vestimentar, pierzându-se astfel o parte a memoriei materiale a modei românești.

Comparând patrimoniul pălăriilor românești cu cel al marilor centre de modă europene și nord-americane, se constată o modestie vizibilă a creațiilor autohtone, determinată de factori precum nivelul economic redus, conservatorismul și lipsa unei infrastructuri specializate, iar deși unele piese se remarcă prin execuție artizanală și rafinament decorativ, spectaculozitatea și inovația lor rămân limitate, ceea ce, alături de dificultatea identificării unor exemple de primă valoare, susține ideea unei reprezentativități scăzute în peisajul vestimentar internațional.

Față de alte țări, pălăriile românești studiate prezintă un grad mai mare de uzură, fiind purtate frecvent și îndelung, uneori până la epuizare. Starea fragilă reflectă uzura prelungită cauzată de obiceiurile de consum din România, iar comparativ cu Europa și în special cu SUA, piesele românești prezintă degradări evidente, precum voalete rupte, pene deteriorate, lipsă a accesoriilor originale, degradarea formei. Destinul acestor obiecte, după ce au ieșit din modă, a fost adesea marcat de depozitări improprii, utilizarea inadecvată la costumări, serbări sau jocuri, uzura extremă în cadrul teatrelor, situații ce au contribuit la degradarea lor. În ciuda acestui fapt, există totuși premise bune pentru conservarea pălăriilor românești, care, deși insuficient apreciate, merită reevaluate și protejate prin acțiuni coerente ce vizează păstrarea memoriei vestimentare istorice.

Măiestria execuției meșteșugărești, calitatea excepțională a materialelor — în special a fetrelui fin, rar întâlnit astăzi — și designul ergonomic al pălăriilor vechi, create pentru a se potrivi perfect și confortabil pe cap fără fixări complexe, reflectă o experiență vastă și o necesitate cotidiană a epocii, în contrast puternic cu declinul calității actuale, unde doar câțiva producători tradiționali, precum Borsalino, mențin standarde înalte, dar rămân excepții într-o industrie dominată de produse economice.

Principalele provocări metodologice ale cercetării de față au fost legate de complexitatea abordării transformărilor stilistice, sociale și culturale pe o perioadă cronologică extinsă, precum și de accesul limitat la surse materiale de calitate superioară necesare pentru a formula concluzii solide privind nivelul artistic și tehnic al pălăriilor românești din perioada studiată.

Conștientă că tema poate părea marginală în istoriografia românească, am demarat această cercetare susținută de o cunoaștere solidă, cu scopul de a reconfigura percepția asupra unor

componente neglijate ale patrimoniului material și imaterial, considerând că, în ciuda dificultăților legate de starea precară a pieselor și interesul redus al cercetării autohtone, pălăriile reprezintă surse valoroase ce dezvăluie informații semnificative despre viața cotidiană, normele sociale și identitățile individuale din perioada 1850–1950, oferind astfel o perspectivă inedită pentru istoria socială și culturală.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

I.1. SURSE INEDITE:

Colecții muzeale:

Colecția Textile și accesorii vestimentare a Muzeului Municipiului București

Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului

Muzeul Național al Banatului

Muzeul de Istorie „Paul Păltănea” Galați

Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești

Colecții particulare:

Colecția „Retro” de costume de epocă Adina Nanu

Galeria Costumelor de Teatru, colecția Doina Levintza

Colecția de modă istorică Raluca și Valentin Partenie

Colecția Iulia Gorneanu

Colecția Muzeului Micul Paris (Eugen Ciocan)

Colecția de fotografii Dragomir Roberto

I.2. SURSE EDITE:

Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe

Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Cabinetul de Fotografii

„Arhiva de fotografie”, proiect al Asociației Renascendis

Fotografii brașoveni și atelierelor lor, 1839-1918, Muzeului Civilizației Urbane a Brașovului, Brașov, 2023

Jurnal de modă... moda feminină la 1900, catalogul expoziției, București, Muzeul Național Cotroceni, 2010

Actul Constitutiv, Statutele și Regulamentul Societății Cooperative de economie, credit și ajutor reciproc al Pălărierilor din România, București, Tipografia „Dor P. Cucu” 1910

MARIA, Regina României, *Povestea vieții mele*, București, Ed. Eminescu, 1991

Codulu manierelor elegante. Politeță, conveniențe, civilitate, Bucuresci, 1870

Codulu toaletei civile. Simplitate, igienă, eleganța, Bucuresci, Typografia Laboratorilor Români, 1870

I.2.b. Presă:

I.2.b.1 Periodice românești:

Adevărul, București, 1898-1899

Adeverul de dimineață, București, 1902, 1915-1917

Agenda Galeries Lafayette, București, 1939

Albina românească, 1846, 1848.

Almanach du High-Life, supliment al *L'Independence Roumain*, Bucarest, 1891-1893, 1923-1924

Almanahul Adeverul și Dimineața, București, 1915-1917

Almanahul Modei Mouri Ilustrate, București, 1907

Amicul familiei, Bucarest, 1863-1865, 1868

Bucharest mondaine, journal illustré, 1892-1893

Calendarul Minervei, București, 1916

Cuvântul. Ziar al Mișcării legionare, septembrie 1940-februarie 1941

Dorobanțul, 1877

Femea elegantă, București, 1914-1916

Femeia. Jurnal nepoliticu, Roman, 1868-1869

Femeia și căminul, București, 1944-1945

Gazeta Bucureștilor, 1917-1918

Ilustrațiunea, 1860, 1915-1916

Jurnalul modelor, Iași, 1882

Le journal de Bucarest, 1870-1877, 1879-1940

L'Independence Roumaine, Bucarest, 1879-1935

Mariana, București, 1938-1946
Moda, București, 1900, 1905-1914, 1925-1926
Moda, arta, sportul, București, 1907
Moda ilustrată, București 1897-1900
Moda Nouă, București, 1903-1904
Moda Nouă Ilustrată, București, 1904-1914
Moda Parisiană. Teatru și muzică, București, 1898-1899
Moda și casa, București, 1910-1912
Moda șic ilustrată, București, 1914-1915
Moda „Universului”, București, 1899
Realitatea ilustrată, București, 1925-1929, 1931, 1934, 1936-1937, 1942-1943
Realitatea ilustrată, Supliment, București, 1935-1936, 1942
Revista coafurei, anul I, nr.1, 1915
Scena, București, 1917, 1918
Șicul Bucureștean. Curier al modelelor elegante, București, 1908
Timpul, București, 1877, 1883, 1920-1924
Universul, 1884-1895, 1939-1940

I.2.b.2 Anuare:

Annuaire Général Officiel de Roumanie, Bucarest, Imprimeria A. Manesco, 1874
Anuarul Bucurescilor pe 1885, Bucuresci, Tipografia Românul Carol Göbl, 1885
Anuarul Național al României 1893, București, 1893
Anuarul ilustrat al capitalei. „Bucureștii”, București, Tip. Horia Carp și Marinescu, 1910
Anuarul Socec România și Capitala București pe anul 1911, București 1911
Anuarul muncii, comercial și industrial, al României, 1925-1926, București, Imprimeria Fundației Culturale Carol I, 1925

I.2.b.3 Periodice străine:

Die Mode, februarie 1941
Femina, Paris, 1 iunie 1911, 1 octombrie 1913, iunie 1919
Harper's bazar, New York, mai 1907
Les Grandes Modes de Paris, Paris, 1913, nr. 136, 138
Marie-Claire, Paris, 1938-1942
NS-Frauenwarte, Berlin, nr.13, 1938

II. DICȚIONARE, ENCICLOPEDII:

- BOLOMIER, Eliane; Jean DUMONTHIER, *Dictionnaire encyclopédique du couvre-chef*, Paris, Ed. Samedi Midi, 2008
- CASSIN-SCOTT, Jack, *The Illustrated Encyclopedia of Costume and Fashion*, London, Cassell Illustrated; New York, Sterling Pub., 2006
- CUMMING, Valerie; C. W. CUNNINGTON; P. E. CUNNINGTON, *The Dictionary of Fashion History*, Oxford, Ed. Berg, 2010
- KYBALOVÁ, Ludmila; Olga HERBENOVÁ; Milena LAMAROVÁ, *Encyclopédie illustrée du costume et de la mode*, Ed. Gründ, 1976
- POPESCU, Lorența, *Moda feminină în vocabularul românesc*, București, Ed. Academiei Române, 2015
- RĂDUICĂ, Georgeta; Nicolin RĂDUICĂ, *Dicționarul presei românești 1731-1913*, București, Ed. Științifică, 1955
- STEEL, Valerie, *The Berg Companion to Fashion*, Ed. Bloomsbury, Londra, 2018

III. LITERATURĂ SECUNDARĂ:

III.1. Lucrări generale și speciale:

- ALEXIANU, Alexandru, *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, București, Ed. Meridiane, 1971
- ALLAIRE, Bernard, *Pelletteries, manchons et chapeaux de castor. Les fourrures nord américaines à Paris 1500-1632*, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1999
- AMPHLETT, Hilda, *Hats. A History of Fashion in Headwear*, Ed. Dover, 2003
- Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, tom XX, seria II, Tipografia Carol Göbl, București, 1898
- ANDRAȘ, Sonia-Doris, *The Women of „Little Paris”. Fashion in Interwar Bucharest*, Londra, Ed. Bloomsbury, 2024
- ARIÈS Philippe; Georges DUBY, *Istoria vieții private*, București, Ed. Meridiane, vol. 9-10, 1997
- ARNOLD, Rebecca, *Fashion, Desire, and Anxiety: Image and Morality in the 20th Century*, New Brunswick, Ed. NJ Publisher Rutgers University Press, 2001
- BACALBAȘA, Constantin C., *Bucureștii de altădată*, București, Editura Ziarului

- „Universul”, 1927
- BAICAN, E, *Moda. Culegeri istorice asupra îmbrăcămintei antice*, Focșani, Tipografia Al. Codreanu, 1887
- BERCHINĂ, Doina, *Civilizația înfățișării și provocările modei*, Ed. Editis, București, 1996
- Eadem, *Mic dicționar subiectiv de modă contemporană*, Ed. Nemira, București, 1998
- Eadem, *Moda pe înțelesul tuturor*, Ed. Paideia, București, 1999
- Eadem, *Modă și frondă. Stiluri și atitudini*, Ed. Casa Radio, București, 2005
- BOGDAN, N. A., *Din trecutul comerțului moldovenesc*, Iași, Ed. Institutul modern de arte grafice N.V. Ștefăniu, A.D. Staierman, 1925
- VON BOEHN, Max, *Die Mode. Menschen und Moden im neunzehnten Jahrhundert*, 3 volume: 1790-1817, 1818-1842, 1843-1878, München, Bei F. Bruckmann A.G., 1908
- Idem, *Die Mode. Menschen und Moden im neunzehnten Jahrhundert (1878-1914)*, München, Bei F. Bruckmann A.G., 1925
- LE BOURHIS, Katell (ed.), *The Age of Napoleon: Costume from Revolution to Empire 1789-1815*, New York, The Metropolitan Museum of Art, 1989
- BOUCHER, Francois, *20,000 Years of Fashion: The History of Costume and Personal Adornment*, New York, Ed. H.N. Abrams, 1987
- Idem, *Histoire du costume en occident de l'antiquite a nos jours*, Paris, Ed. Flammarion, 1991
- BRAUN-RONSDORF, Margarete, *Modische Eleganz: Europäische Kostümgeschichte Von 1789 Bis 1929*, München, Ed. Verlag Georg D. W. Callwey, 1963
- BRĂTIANU, Elisa; Ion I.C. BRĂTIANU, *Memorii involuntare*, București, Ed. Oscar Print, 1999
- BYRDE, Penelope, *The male image: men's fashion in Britain, 1300-1970*, Londra, B. T. Batsford, 1979
- Idem, *Museum of Costum*, Bath, Bath City Council, 1980
- CHENOUNE, Farid, *A History of Men's Fashion*, Paris, Ed. Flammarion, 1993
- CIUPALĂ, Alin, *Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, București, Ed. Polirom, 2017
- COLEMAN, Elizabeth Ann, *The Opulent Era: Fashions of Worth, Doucet and Pingat*, New York, Londra, Ed. Thames & Hudson/Brooklyn Museum, 1989
- CONSTANTIN, Paul, *Arta 1900 în România*, București, Ed. Meridiane, 1972

- CRANE, Diana, *Fashion and it's Social Agendas. Class, Gender and Identity in Clothes*, Chicago și Londra, Ed. The University of Chicago Press, 2000
- CRIȘAN, Dana (ed.); Theodor Pallady, *Pallady scriind. Jurnale, scrisori, însemnări*, București, Ed. Compania, 2009
- DELPierre, Madeleine, *Chapeaux, 1750-1960*, Musée de la mode et du costume, Paris, 1980
- DICULESCU, Vladimir, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1973
- DINU, Tudor, *Moda în Țara Românească, Între Fanar, Viena și Paris, 1800-1850*, București, Ed. Humanitas, 2023
- ELIAS, Norbert, *Procesul civilizării*, București, Ed. Polirom, 2002
- ENE, Maria-Camelia, *Moda în Țara Românească, secolul al XVIII-lea. Veșminte și accesorii vestimentare din patrimoniul Muzeului Municipiului București*, Editura Oscar Print, București, 2016
- Eadem, *Modă și mondenitate în spațiul românesc, epoca modernă. Veșminte și accesorii vestimentare de epocă din patrimoniul Muzeului Municipiului București*, București, Ed. MMB, 2017
- EXNER, Karen, *Hütte*, Ed. Carlsen, 2024
- FEURSTEIN-PRESSER, Michaela, *Der Hut*, Ed. Residenz Verlag, 2023
- FLÜGEL, J. C., *The Psychology of Clothes*, Londra, Hogarth Press, 1930
- FORD, Richard Thompson, *Dress codes. How the Laws of Fashion Made History*, Ed. Simon&Schuster, 2021
- FUKAI, Akiko (ed.), *Fashion: A History from the 18th to the 20th Century. The Collection of Kyoto Costume Institute*, Taschen, 2005
- GENIN, J. N., *An Illustrated History of the Hat from the Earliest Ages to the Present Time*, New York, Ed. Bobbet&Edmond, 1848
- GHIKA, Vladimir I., *Spicuri istorice*, Iași, Seria I-a, Presa Bună, 1936.
- GINSBURG, Madeleine, *The Hat: Trends and Traditions*, Ed. B E S Pub, 1990
- GRAU, François Marie, *Istoria Costumului*, București, Editura Meridiane, 2002
- BRĂDINESCU, Marcel, *Vocabularul românesc al modei feminine în secolul al XIX-lea*, Universitatea din București, Facultatea de limbă și literatură română, București 1980
- GUENTHER, Irene, *Nazi Chic? Fashioning Women in the Third Reich*, Oxford, Ed. Berg, 2004
- HARRISON, Stephen; COFFIN, Sarah D.; ORR Emily M., *The Jazz Age: American Style*

- in the 1920s*, The Cleveland Museum of Art, 2017
- HENDERSON, Debbie, *The Top Hat: An Illustrated History*, Ed. The Wild Goose Press, 2000
- HOLLANDER, Anne, *Fabric of Vision. Dress and Drapery in Painting*, Londra, Ed. Bloomsbury, 2016
- HOPKINS, Susie, *The Century of Hats: Headturning Style of the Twentieth Century*, Ed. Chartwell Books, 1999
- HOVELL, M. J., *The Handbook of Millinery, Comprised in a Series of Lessons for the Formation of Bonnets, Capotes, Turbans, Caps Bows, Etc.*, Simpkin, Marshall & Co., Londra, 1847
- IACOB, Dan Dumitru (ed.), *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Invetare de averi din secolele XVI-XIX*, Iași, Ed. Universității „Alexanru Ioan Cuza” Iași, 2015
- Idem, *Elitele din principatele române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sociabilitate și divertisment*, Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015
- IONESCU, Adrian-Silvan, *Artă și document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Ed. Meridiane, București, 1990
- Idem, *The Romanian Exhibition: Two Hundred Years of Costume and Art*, la Kent State University Museum, Kent, Ohio, 1991
- Idem, *Balurile din secolul al XIX-lea*, București, Ed. Fundația Culturală d’ale Bucureștilor, 1997
- Idem, *Moda românească, 1790-1850. Între Stambul și Paris*, București, Ed. Maiko, 2001
- Idem, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, București, Ed. Paideia, 2006
- Idem, *Balurile în România modernă 1790-1920*, București, Ed. Vremea, 2020
- IORGA, Nicolae, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910
- Idem, *Femeile în viața neamului nostru – chipuri, datine, fapte, mărturii*, Vălenii de Munte, 1911
- Idem, *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către casa de negoț Sibiiană Hagi Pop*, București, 1906
- Idem, *Istoria industriilor la români*, 1927
- Idem, *Istoria comerțului românesc*, București 1937
- JONES, Stephen, *Hats: An Anthology*, V&A Publishing, Londra, 2012
- KELLY Simon; Esther BELL, *Degas, Impressionism, and the Millinery Trade*, Ed. Prestel, 2017

- LABRACHERIE, Pierre, *Parisul literar în veacul al XIX-lea*, București, Ed. Univers, 1974
- LANGLEY, Susan, *Vintage Hats & Bonnets. 1770-1970*, Paducah, Ed. Collector Book, 2009
- LEIBLICH, Dr. Sandu, *Calendarul femeii*, prefață de prof. dr. C.I. Parhon, Biblioteca Revistei Mariana, 1939
- LEMNY, Doina, *Lizica Codreanu, o dansatoare în avangarda pariziană*, București, Ed. Vellant, 2012
- LISTER, Margot, *Costumes of Everyday Life: An Illustrated History of Working Clothes from 900 to 1910*, Ed. Barrie and Jenkins, 1972
- DE MARSILLAC, Ulyse, *Bucureștiul între orient și tentația modernizării*, București, Ed. Corint, 2021
- MARTIN, Richard, *Cubism and Fashion*, New York, Metropolitan Museum of Art, Ed. H.N. Abrams, 1998
- Idem, *Fashion and Surrealism*, New York, Ed. Rizzoli, 1987
- MARZEL, Shoshana-Rose; Guy G. STIEBEL, *Dress and Ideology. Fashioning Identity from Antiquity to the Present*, Londra, Editura Bloomsbury, 2015
- LE MAUX, Nicole, *Histoire du Chapeau Féminin*, Paris, Ed. Charles Massin, 2000
- MCDOWELL, Colin, *Hats: Status, Style and Glamour*, Londra, Ed. Thames and Hudson, 1992
- MERCIÉ, Marie; Sophie-Charlotte CAPEVIELLE, *Voyages autour d'un chapeau*, Paris, Ed. Ramsay, 1990
- MITCHELL, Rebecca N. (ed.), *Fashioning the Victorians: A Critical Sourcebook*, Londra, Ed. Bloomsbury, 2018
- MÜLLER, Florence; Lydia KAMITSIS, *Les chapeaux: Une histoire de tête*, Paris, Ed. Syros-Alternatives, 1993
- NICULESCU, Corina, *Costumul de curte în Țările Române (sec. XIV-XVIII)*, Ed. Științifică, București, 1970
- NANU, Adina, *Artă, stil, costum*, București, Ed. Noi Media Print, 2007
- Eadem, *Arta pe om*, București, Ed. Compania, 2001
- PÂRVULESCU, Ioana, *Întoarcere în Bucureștiul Interbelic*, București, Ed. Humanitas, 2012
- PIETSCH, Johannes, *Hauptsache: Hüte, Hauben, Hip-Hop-Caps*, Ed. Volk Verlag, 2022
- POPESCU, Lorența, *Moda feminină în vocabularul românesc. Secolul al XIX-lea*, Ed. Academiei Române, București, 2015

- POTRA, George, *Din Bucureștii de altă dată*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981
- PRICE, Julius M., *Dame fashion. Paris - London (1786-1912)*, Londra, Sampson Low, Marston & Company, LD., 1913
- RACINET, Auguste, *The Complete Costume History*, Ed. Taschen, 2003
- RALET, Dimitrie, *Suvenire și impresii de călătorie*, București, Ed. Minerva, 1979
- RANKIN AIKEN, Charlotte, *Millinery*, New York, Ed. The Rolland Press Company, 1922
- ROSETTI, Radu, *Amintiri. Ce am auzit de la alții*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1996
- ROȘU, Georgeta (coord.), *Găteala capului*, București, Ed. Alcor Edimpex, 2014
- ROWLAND-WARNE, L., *Le costume et la mode*, Paris, Gallimard, 1992
- RUPPERT, Jacques, *Histoire du costume de l'antiquité au XIXe siècle*, Paris, Ed. R. Ducher, 1930-1931
- SCURTU, Ioan, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Ed. Rao, București, 2001
- SÉGUY, Philippe, *Histoire des modes sous l'Empire*, Paris, Ed. Tallandier, 1988
- SEVEREANU, Constantin D., *Din amintirile mele 1853-1929*, Constantin Rezachevici (ed.), București, Ed. Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu, 2008
- SIGMIREAN, Cornel; Sonia D. ANDRAȘ, Roxana MIHALY (eds.), *Romanian-American Negotiations in Education, Science, Culture, and Arts*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023
- SIMON, Marie, *Mode et peinture: Second Empire et impressionnisme*, Paris, Ed. Hazan, 1995
- SCHEFFER, Robert, *Orient regal. Cinci ani la Curtea României*, București, Ed. Saeculum Vestala, 1997
- SONENSCHER, M., *The Hatters of Eighteenth Century France*, Berkeley, Ed. University of California Press, 1987
- STEELE, Valerie, *Paris Fashion: a cultural history*, Oxford, Ed. Berg, 1988
- STUTESMAN, Drake, *Hat. Origins, Language, Style*, Londra, Reaktion Books, 2019
- SUMMERS, Julie, *Fashion on the Ration: Style in the Second World War*, Londra, Ed. Profile Books, 2015
- ȘĂINEANU Lazăr, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, 1900
- THIEL, Erika, *Geschichte des Kostüms*, Berlin, Ed. Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, 1963

- TOPOR, Claudiu-Lucian, Daniel Cain, Alexandru Istrate (coord.), *Through the Diplomats' Eyes: Romanian Social Life in the Late 19th and Early 20th Century*, Ed. Parthenon Verlag, Kaiserslautern und Mehlingen, 2016
- TORTORA, Phyllis, *Dress, Fashion and Technology*, from Prehistory to the Present, Ed. Bloomsbury, 2015
- TAFRALLI, O., *Curs de antichități: istoria costumului și a gătelii*, București 1932
- DI TROCCHIO, Paola; Susan Van Wyk, *Art Deco Fashion: A Celebration of the Exhibition Edward Steichen and Art Deco Fashion*, Melbourne, The Council of Trustees of the National Gallery of Victoria, 2013
- TURNER WILCOX, Ruth, *The Mode in Hats and Headdress*, Scribner & Company, New York, 1946
- Eadem, *The Mode in Hats and Headdress: A Historical Survey with 198 Plates*, Ed. Dover, 2008
- VEILLON, Dominique, *Fashion Under the Occupation*, Paris, Ed. Payot, 1990
- VINTILĂ, Constanța, Giulia CALVI, Mária PAKUCS-WILLCOX, Nicoleta ROMAN, Michał WASIUCIONEK, *Lux, modă și alte bagatele politicești, în Europa de Sud-Est, în secolele XVI-XIX*, Ed. Humanitas, București, 2021
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, *Mode et luxe aux Portes de l'Orient. Tradition et modernité dans la société roumaine*, Iniciativa Mercurio, Valadolit 2011
- Eadem, *De la ișlic la joben. Modă și lux la porțile orientului*, București, Ed. Peter Pan, 2013
- WESTPHAL, Uwe, *Fashion Metropolis Berlin 1836 – 1939: The Story of the Rise and Destruction of the Jewish Fashion Industry*, Leipzig, Ed. Henschel, 2019
- WILLIAMS, Georgina, *Politics and Aesthetics of the Female Form, 1908-1918*, Winchester, Ed. Plagrove Macmillan, 2018

III.2. Articole și studii:

- The Fancy Feather Trade*, în „Nature”, nr. 86, 1911
- ANDRAȘ, Sonia D., *Allo, allo, ici le Bucharest du pedigree! The nationalization of women's fashion in interwar Bucharest*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gh. Șincai»” nr. 20, 2017

- Eadem, *Fashion, Dress, Costume: A Proposed Terminological Clarification in the Historical Research of Women's Clothing*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gh. Șincai»”, nr. 24, 2021
- Eadem, *Selling Glamour: Marketing Women's Fashion in the Interwar Bucharest Press*, în „Transylvanian Review”, nr. 1, 2023
- Eadem, *Creating City Chic: The Parisian Influence on Interwar Bucharest Fashion*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gh. Șincai»” nr. 21, 2018
- Eadem, *Fashion, Cinema, German-American Propaganda in 1930s Bucharest*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gh. Șincai»”, nr. 25, 2022
- BABCOCK, L. M., *Employments for Women - No. 6: Millinery*, în „The Delineator”, New York, octombrie 1894, pp. 50-52
- BIBERI, Ioan, *Vestimentație și individualitate*, în „Viața românească”, nr. 5, mai 1939
- CRETZULESCU, Nicolae, *Amintiri istorice*, în „Ateneul Român”, nr. 6, din 15 iunie 1894
- DAMIAN, Minodora, „Publicitatea vestimentară în Timișoara interbelică”, în *Sargetia*, seria nouă, nr. VIII, 2017, p. 301
- DOLGHIN, Florentina, *Moda de-a lungul veacurilor*, în „Magazin istoric”, nr. 4 (181), aprilie 1982
- GAUMY, Tiphaine, „Coup de chapeau et sociabilité dans la première moitié de l'époque moderne”, în *Europa Moderna. Revue d'histoire et d'iconologie*, nr. 5, 2015
- HALLIFAX, Jean, „The Evolution of the Hat”, în *The Journal of Education*, 12 octombrie 1899
- HALLIX, Jean, *The Evolution of the Hat*, în „The Journal of Education”, 12 octombrie 1899
- IACOB, Dan Dumitru, *Le rôle social de la promenade à Bucarest et à Iassy (première moitié du XIXe siècle)*, în *Transylvanian Review*, vol. XIX, Suplemen nr. 5:2, 2010, *Recent Studies on Past and present II. Power, Belief and Identity*, pp. 195-205
- IONESCU, Adrian-Silvan, „Expoziția Moda Bucureștilor de acum un veac”, în *Revista Muzeelor și Monumentelor – Muzeu*, nr. 9-10, 1979
- Idem, „Moda secolului al XIX-lea românesc”, în *S.C.I.A.*, tom 28/1981
- Idem, „Mode de tranziție în România secolului al XIX-lea”, în *S.C.I.A.*, tom 35, 1988
- Idem, „Un secol de modă românească”, în *Arta*, nr. 12, 1988
- Idem, „Costumul istoric la balurile mascate din secolul al XIX-lea”, în „Arta”, nr. 3, 1990, respectiv nr. 4-5, 1990
- Idem, „Fotografie și costum în secolul al XIX-lea românesc”, în Suplimentul revistei

- Transilvania*, nr. 3-4, 1995
- Idem, „Politică și modă la cumpăna secolelor XVII-XIX”, în *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, tom XXXIII, 1996
- Idem, „Scurtă istorie a Țilindrului”, în *Dorul*, nr. 139, iunie 2001
- Idem, „Moda sport în secolul al XIX-lea”, în *Dorul*, nr. 141, septembrie 2001
- Idem, „Producători și comercianți de articole de modă în România epocii modern”, în *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, vol. XV, 2002
- Idem, „Barabás Miklos și eleganța bucureșteană”, în *Revista istorică*, tom XIV, nr. 1-2, 2003
- Idem, *Modă românească și modernizare europeană 1830-1920*, în „Muzeul Național”, nr. XVI, 2004
- Idem, *Introducere în istoriografia studiilor de modă și costum*, în „Revista Istorică”, tom XV, nr. 3-4, mai-august 2004
- KARADJA, C. I., *O nuntă fanariotă*, în „Revista istorică”, nr. 4-5, aprilie-iunie 1923
- MATTHEWS DAVID, Alison, *Techniques toxiques. Chapeaux mercuriels*, în *La Peaulogie – Revue de sciences sociales et humaines sur les peaux*, nr. 3, 2019
- PARTENIE (ALEXANDRU), Raluca, „Expresii ale afilierii și contestației politice în modă”, în *Studii și material de istorie modernă*, vol. XXXI, Ed. Academiei Române, 2018
- Eadem, „Pasul către modernitate: moda din Marele Război”, în *Revista Muzeului Național de Istorie*, nr. XXXI, 2019
- Eadem, „Moda vestimentară din perioada interbelică, o expresie a modernității”, în *S.C.I.A. A.P.*, serie nouă, tom 10 (54)/2020
- PETRESCU Costin, *Despre costumul femeesc*, în „Convorbiri literare”, nr. 5, mai 1911
- Luxul în alte vremuri*, în „Almanahul revistei Mojiul pe anul 1916”, București, 1916
- VERESS, Andrei, „Pictorul Barabás și românii (cu însemnările sale din 1833 despre viața bucureșteană)”, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tom. IV, Memoria 8/1930
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, *Foile de zestre și importanța lor în construirea unei căsătorii 1700-1865*, în *Revista de istorie socială*, nr. X-XII, 2005-2007, 2009
- Eadem, „*La mode vient de Constantinople*”: *Les boyards roumains entre Orient et Occident (XVIIIe siècle)*, în *Etudes balkaniques, Cahiers Pierre Bellon*, Paris, 2009

Eadem, *Shawls and Sable Furs: How to be a Boyar under the Phanariot Regime (1710-1821)*, în *European History Yearbook*, nr. 20, 2019

III.3. Surse online:

„Dress, 1902-1904”, Metropolitan Museum of Art, New York,
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/80356>, link accesat în data de 12 mai 2024.

„Cap, 16th Century”, Victoria and Albert Museum,
<https://collections.vam.ac.uk/item/O107794/cap-unknown/>, accesat pe 27 iunie 2014.

Haight, Bethany L., „The Impact of World War I on American Women’s Fashion”, Western Oregon University, 2014, <https://core.ac.uk/download/pdf/228825792.pdf>, accesat în 12.05.2018

Helen Louise Cowie, *Murderous Millinery*,
<https://www.cambridge.org/core/books/victims-of-fashion/murderous-millinery/BBEA6A9DDF58298E25AC2C915E846904>, link accesat pe 18.11.2023

Piper Head, „Immovable force: The survival of Parisian Haute Couture, 1940-1944”, teză de doctorat, Iowa State University, 2020,
<https://dr.lib.iastate.edu/server/api/core/bitstreams/10c384b2-a3e7-4717-b2f0-518b4f1a8397/content>, link accesat în 10.10.2023.

Oxblood Hats, *Ein kleiner Auszug aus der Geschichte des Hutes*,
<https://www.oxbloodhats.com/history.php>, link accesat în 23.09.2024.

Smartorial, *Geschichten und Arten des Hutes*, <https://www.smartorial.men/hut/>, link accesat în 23.09.2024.

Christina Bates, *Annotated Bibliography on Women's Hats and the Millinery Trade 1840-1940*, https://www.historymuseum.ca/cmhc/exhibitions/hist/hats/hatbib_e.html

Victoria&Albert Museum, *How Arts and Crafts influenced fashion*,
<https://www.vam.ac.uk/articles/how-arts-and-crafts-influenced-fashion>, accesat în 23.01.2025.

GREGORY, Alice, *A Brief History of the Zoot Suit*, Smithsonian Magazine,
<https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/brief-history-zoot-suit-180958507/> link accesat pe 03.06.2024.

Milliner Gazette,

https://www.historymuseum.ca/cmc/exhibitions/hist/hats/hatbib_e.html#biog, accesat pe 10.08.2024

Tiphaine Gaumy, *L'habitation du chapelier parisien dans la première moitié de l'époque moderne*, în „Livraisons de l'histoire de l'architecture”, nr. 27, 2014.

<http://journals.openedition.org/lha/354> publicat online pe 10 iunie 2016, consultat la 01 august 2024

Musée National de la Marine, <https://mnmm.webmuseo.com/ws/musee-national-marine/app/collection/record/9859>, accesat în 05.08.2024

Musée Orsay, *Exposition au musée: L'impressionnisme et la mode*, <https://www.musee-orsay.fr/fr/agenda/expositions/presentation/limpressionnisme-et-la-mode>, accesat în 23 octombrie 2023

Victoria Rose Pass, *Strange Glamour: Fashion and Surrealism in the Years between the World Wars*, teză de doctorat University of Rochester, Rochester, New York, 2011, p. 20.
<https://urresearch.rochester.edu/institutionalPublicationPublicView.action?> Link accesat în 11.02.2020